

H. Tóth István

Szóra késztető. Háttérismeretek, fejlesztési lehetőségek óvodáskorúak beszéd- és kiejtés gondozásához (Ábrahámné Tallér Erzsébet)

FLACCUS KIADÓ. BUDAPEST. 2015. 160 OLDAL

Beszéd- és kiejtés gondozás játékra építve

„A magyar nyelv olyan, mint egy hangszer: aki játszani akar rajta, annak minden áldott nap gyakorolnia kell.” (Lénárd Sándor)

H. Tóth István, alkalmazott nyelvész elsősorban óvodapedagógusoknak, tanítóknak szánja könyvét, friss szemléletű, a maga nemében újszerű szemelvénygyűjteményét. Sokféle segédanyag áll az igényes, kutakodni vágyó pedagógusok rendelkezésére, a kiadványok minősége azonban nem mindig megfelelő. Ez a kézikönyv egy olyan nyelvész, az óvó- és tanítóképzésben elismert főiskolai, egyetemi docens munkája, aki az olvasáspedagógia kutatója, maga is ízig-vérig pedagógus. Már jelen könyvének borítója is sejteti az író igényességét, játékosságát, a feladatok gyermekközpontúságát.

A könyvben az óvodapedagógus és a tanító az elméleti ismeretek felelevenítése után a színek, rajzok szegélyezte gyakorlatias, játékban gazdag részhez jut el. A gyakorlatok közötti eligazodást segíti az, hogy a fejlécek színekkel fejezik ki a különböző tevékenységcsoportokat. A szürke szín, talán semlegességével, de semmiképpen sem hétköznapiságával az elméleti pillérét adja a könyvnek, ez a felelevenítéssel vagy az ismeretek elmélyítésével segíti a pedagógust az anyanyelvi kalandtúrán. Szóról szóra, mondatról mondatra haladó – szóra késztető – ez a kisgyermek beszédnevelését, kiejtés gondozását segítő könyv. Az óvodapedagógusok és az alsóbb évfolyamokon dolgozó tanítók számára a következő nyolc témakörben foglalja össze a szerző – gyakorlatias céllal – a beszéd- és kiejtés gondozáshoz nélkülözhetetlen háttérismereteket:

- légzéstechnika,
- artikuláció,
- beszédritmus,
- időtartam,
- *hangsúly*,
- hanglejtés,
- beszéd folyamat-váltás,
- beszéd szünet.

A fenti témakörök kibontásakor az egyes fejezetekben következetesen ugyanazt a szempontrendszert találja meg az olvasó, így biztonságosabban tud tájékozódni a kötetben. Szemléltetésül a légzéstechnikával foglalkozó fejezet szerkezete:

- Ismeretek – háttér-információk a légzéstechnikáról;
- Követelmények – normaalkalmazás a légzéstechnikával kapcsolatban;
- Módszerek – javaslatok a légzéstechnikával kapcsolatban;
- Bővíthető, formálható példatár a légzéstechnikával kapcsolatban.

A következő fejezetekben az artikulációval, a beszédritmussal, az időtartammal, a hangsúllyal, a hanglejtéssel, a beszéd folyamat-váltással, végül a beszéd szünettel kapcsolatos bővíthető, formálható példatár segíti az óvodapedagógusokat és tanítókat. Minden témakörhöz számos feladatot, gyakorlatot kínál a kötet: ezzel kívánja ösztönözni a beszéd- és kiejtés gondozás tervezését, ennek körülbekötő, játékkal körülvett tevékenykedtetésben történő megvalósítását.

Nem feledkezett el a szerző az óvodai nevelésben-gondozásban részt vevő gyermekek kiejtési típusairól, valamint ezek korrekciójáról sem, önálló fejezetben mutat rá a kiejtési hibákra, továbbá a beszédhibákra, majd támpontokat ad ezek javítására is. Az ebben a fejezetben olvasható információk a tanítók munkájában is hasznosíthatók. A gyakorló pedagógusok számára értékes útmutatásul szolgálnak a beszédhibás gyermekekkel való bánásmódról rögzített megállapítások, javaslatok, problémakezelési útmutatók. Itt is érzékelhető, hogy a szerző jól ismeri mind az óvodás-, mind a kisiskoláskorú gyermekek beszéd- és kiejtésminőségét.

Különösen értékes a kézikönyv szemelvény- és ötlettára, ugyanis Benedek Elek mellett Radnóti Miklós különös hangulatú verseit ajánlja a szerző a mindennapi beszéd- és kiejtés gondozó munka erősítéséül. Itt többről van szó, mint néhány vers összegyűjtéséről: gondosan megválogatott versfüzerek találhatók ebben a záró fejezetben. Ezek az alkotások hozzájárulhatnak a növendékek szókincsének a fejlesztéséhez, az emlékezőtehetségük kondicionálásához, a versvilágokban való jártasságuk erősítéséhez a beszéd- és kiejtés gondozás mellett. Legvégül bőséges – 71 tételből álló – felhasznált és ajánlott szakirodalom-jegyzéket tartalmaz a könyv a háttérismeretek mélyítéséhez.

A kötet felépítésében a piros az élet, ebben az esetben a légzéstechnikai fejezet színe. Kiejtéskultúránk alapja a helyes légzés. Ennek az elsajátítását játékosan, sok népi mondókéval és szépirodalmi művek ajánlásával segíti a szerző. A fejezetben megtalálható minden óvodás életkori sajátosságához, ismeretéhez mért gyakorló feladat. Egy rövid részlet ebből a fejezetből:

A légzőgyakorlatok kezdetén végeztessünk lazító gyakorlatokat! Ezek lehetnek:

- a) a váll leengedése, felhúzása;
- b) a mellkas előretolása, hátrahúzása;
- c) fejkörzés;
- d) törzsdöntés előre, hátra, jobbra, balra, valamint törzskörzés;
- e) különösen a nyakizmokat lazítsuk!

A beszéd és a kiejtés gondozása főleg utánmondással, emlékezetből mondatással, szövegalkotással történik.

Az artikuláció tevékenységcsoportjának színe a sötétkék. A végtelenség színe a végtelen sok ötletet, nyelvi leleményt jeleníti meg, a különböző motiváló, szókincsbővítő játékok nagy számát mutatja. Az olvasó válogathat a változatos, tanácsokkal segítő játékok halmazából. A gyakorlatias feladatok közül álljon itt egy példaként:

Dőljünk hátra kényelmesen a székünkön! Mondjuk erőteljes ajakmozgással a következő szócsoportokat!

- a) *út, ütő, vár, ajtó, vív, kapu, tű, varr, ujj, fűtő, kávé, asztal;*
- b) *ad, áll, lát, apó, autó, majom, állat, teknős, csimpánz, vidám;*
- c) *no, cipó, tér, ott, műtő, teknős, orr, zebra, óra, feltűnő.*

A kézikönyv a beszéd- és kiejtés gondozást – ahogy ezt az előző feladat is igazolja – mindig összekapcsolja a szókincsfejlesztéssel, az iskolások vonatkozásában a helyesírási készségek gondozásával is.

A beszédrítmus fejezetének a színe a zöld. A megújulás, az élet színe ebben az esetben jelentheti a nyelvünk megújulását, fényét a helyes beszédrítmus nyomán. Ezt hivatott segíteni a sokféle ritmikus

mondóka; ezek az óvodáskorú gyermekekhez életkori sajátosságaik miatt nagyon közel állnak, jól gyakorolhatók, akár az időkitöltés, akár a személyiség jobb megismerésére irányuló tevékenységek során. Példagyakorlatok a kötetből a beszédritmus fejlesztésére:

Tapsoljuk ki ezeket a neveket!

*tí-tá I-rén, Re-zsó, Ta-más;
tí-tá-tí I-rén-ke, La-jos-ka, Re-ná-ta;
tá-tá Lász-ló, Ger-gő, Ár-pád.*

Lépkedjete a következő nevekre!

- a) 3 kicsi lépéssel: *Pe-ti-ke, Ma-ri-ka, Ro-bi-ka;*
- b) 1 rövid + 1 hosszú lépéssel: *Mi-hály, Te-réz, Jo-có;*
- c) 1 hosszú + 2 rövid lépéssel: *Kar-csi-ka, Pan-ni-ka, Á-go-ta;*
- d) 1 hosszú + 1 rövid lépéssel: *Mar-ci, And-ris, Nó-ra;*
- e) 2 hosszú lépéssel: *Ger-gő, Fer-kó, Mar-gó.*

Hogyan lépkedjünk ezekre a nevekre?

Levente, Emőke, Tamás, Ibolya, István, Mária, Kata, Zsóka

A barna, a föld színe jelöli az időtartam-gyakorlatok tevékenységeit. Fontos, hogy a gyermekek érzékeljék a hasonló szavak, kifejezések jelentése különböző. Ezt a feladatot segíti a fejezetben összegyűjtött számtalan szópár, közmondás, nyelvi furfangra épülő találós kérdés. Pósa Lajosnak az itt olvasható versei igényességükkel nemcsak a felnőttek, hanem a gyermekek izlését is formálják. A munkáltató feladatokból következzen mintául néhány:

Ejtsük pontosan a rövid és a hosszú hangokat!

*kar – kár tol – toll emberel – emberrel
öt – őt hal – hall fejel – fejjel
kar – kór ver – vér dőcögős – dőccenős
fiuk – fiúk tör – tőr totyogók – tottyanók*

Anna asszony reggelre már hűvös, ne játssz vele!

*Jobbik eszed vedd elő,
Csal a gyertyaszentelő!*

*Vigyázz, az ég, ha ragyog,
Mert jönnek még nagy fagyok!*

A vidámság ciklámen színével jelöli a szerző a hangsúllyal foglalkozó gyakorlatokat. Hangsúlyozza a fejezet, hogy a pedagógus helyes, normakövető, mintaadó beszéde elengedhetetlen. A tudatos és példamutató beszéd- és kiejtés-gondozás támogatására ez a fejezet Petőfi Sándor, József Attila, Radnóti Miklós rímekbe szedett gondolatait idézi és ajánlja gyakorlásra. A következő példa azt is szemléltetni, hogy az úgynevezett szöveges beszéd- és kiejtés-gondozó gyakorlatokhoz mindig többféle munkáltatás kapcsolódik, így segítve a megoldás által is a folyamatos gyakorlást:

Verseljünk!

- a) *Mondjuk helyes fő- és mellékhangsúlyokkal ezeket a verseket!*
- b) *Hol vegyünk alap- és pótlevegőt?*
- c) *Verseljünk halkán, puha szájmozgással!*

József Attila: Tavasz van! Gyönyörű! (részlet)

*Tavasz van, tavasz van, gyönyörű tavasz,
A vén Duna karcsú gőzöskre gondol,
Tavasz van! Hallod-e? Nézd, hogy karikázik
Mezei szagokkal a tavaszi szél. (...)*

*Tavasz van, gyönyörű! Jót rikkant az ég!
Mit beszélsz? korai? Nem volt itt sose tél!
Pattantsd ki a szíved, elő a rügyekkel –
A mi tüdönkből száll ki a tavaszi szél!*

A világoskék, a nyári ég színét választotta a kiadó a hanglejtéssel foglalkozó fejezet jelölésére. Kiválóa fejezetet indító táblázat, amely szemléletesen feleleveníti és összefoglalja a pedagógus ismereteit a magyar hanglejtés alapformáiról. Rendkívül hasznos a példatár is, amely az óvónő, a tanító kérdéskultúrájának fejlesztését támogatja. Ez a rész a kreatív szókincsfejlesztést, mondatalkotást és mondatfűzést, a szövegszerkesztést, az ujjgyakorlatokra épülő szövegépítést segíti. Ezek a feladatok túllépnek az egyszerű beszéd- és kiejtésgondozáson, több rétegből álló, a képzelőerőt is megmozgató teendőket kínálnak a tanulók számára.

Játsszunk a hangfekvésünkkel! Fejezzünk ki

- a) *érzelmet, indulatot, lelkesedést;*
- b) *köznapi, érzelemmentes híreket;*
- c) *bánatot, szomorúságot;*
- d) *határozatlanságot!*

Milyen hangfekvés szükséges? A témától függően: magas, közép, mély vagy változó. Dramatizáljunk szövegeket! Válasszuk meg

- *a jellemekekhez,*
- *a körülményekhez,*
- *a szándékhoz leginkább illő hangfekvést!*

Az egyensúly, az értelem színét, a lilát kapta a beszédfolyamat-váltással kapcsolatos fejezet. Öröm volt gyakorló óvónőként látnom, hogy sok, már eddig is használt nyelvi játék új értelmet nyer, így frissítve a pedagógus módszertani tárházát (például a hét napjai gyorsabban, lassabb tempóban, találós kérdések mélyebben, lassabban, halkán). A kötet kiemeli, hogy a beszéd- és kiejtésgondozás a helyes anyanyelvhasználatra nevelő munka már az óvodai mindennapokban is. Az 1–4. évfolyamokon pedig különösen az, ugyanis ezekben a korosztályokban kell megalapozni az ember tudatos kapcsolatát az anyanyelvével. Ehhez járulnak hozzá az alábbi feladatok:

Mondjuk a szavakat váltakozó hangerővel és hangmagasságon, valamint más-más tempóban! Alkalmazzuk a fokozatosan növekvő, majd fokozatosan csökkenő hangerőt, hangmagasságot és tempót!

- a) *áll, háló, lyukas, rossz, Anna;*
- b) *tej, hull, Attila, ibolya, mókus;*
- c) *tűz, ír, nagymama, cipő, íróasztal;*
- d) *új, jár, őz, dinnye, jelzőlámpa;*
- e) *jött, dió, víz, vár, írok;*
- f) *főz, ott, vív, zaj, kedd.*

Az utolsó fejezet a szeretet, a boldogság színét, a narancsot kapta. Ez a rész a beszédszünet fontosságáról, a játékos gyakorlás lehetőségeiről tájékoztatja az olvasót. Leleményes az a mód,

ahogyan a szerző mozgásos játékok beemelésével is példát mutat a pedagógusoknak arra, hogy bátran gondoljon az anyanyelv és a mozgás összekapcsolására, hiszen ezzel hozható még közelebb a beszédművelés, a kiejtés gondozás óvodásokhoz és a kisiskolásokhoz is. Segítségül hívhatóak ehhez a szerző alább idézett munkáltató feladatai:

Gondoljuk végig, hogy hol és miért tartunk szünetet a következő szövegek bemutatásakor! Figyeljünk a levegővételre!

- a) *Sárgarigó, köménymag,
Jaj, de kevély legény vagy!*
- b) *Vékony cérna, kendermag,
Jaj, de kevély leány vagy!*
- c) *Gyere velem a vásárba,
Fussunk oda hamarjába!
Vehetsz ott mindent szépet,
Ha nincs pénzed, csak nézed.*
- d) *Bújj, bújj, medve,
Gyere ki a gyöpre!
Ha kijöttél, légy csendesen,
Hogy a vadász meg ne lessen.*

Meséljünk!

Alkalmazzuk a tempó-, hangerő- és hangmagasságváltást mesemondásunkban!

Ügyeljünk a megfelelő hangsúlyokra és hanglejtésre!

Érzékeltsük szünettartásokkal, hogy értjük azt, amit mesélünk!

Fáy András: A méhek és a medve

Egy görbe fa odvában méhek laktak. A medve nem tudott hozzájuk férni. Kíváncsian nézte alulról a szorgalmasan méheket.

– Együgyűek! – így szólt az irigység belőle. – Nem unjátok apró cseppekben gyűjtögetni a mézeteket? Nekem ugyan nem volna türelmem hozzá!

– Míg éhen nyalogatod télen a talpadat, addig mi gond nélkül élünk a nyári keresetünkből. Aki nem dolgozik, ne is egyék!

H. Tóth Istvánnak esztétikus megjelenésű könyvét gyermekrajzokkal, csomádi, jászszentlászlói és kecskeméti óvodások lelkes munkáival gyönyörűen illusztrálták. A gyakorlatban hatékonyan használható, világosan tagolt kézikönyv, segítségével tudatosabbá válik a pedagógusok értékteremtő tevékenysége. A gyermekek pedig önfeláldozóan, örömmel vesznek részt abban a szemlélődéssel, elmélkedéssel teli tapasztalatgyűjtésben, amelynek a neve: játék. Elismerés illeti Szabó László arculattervezőt és Csutor Béla kiadóigazgatót is a *Szóra készítő* című kézikönyv megjelenéséért.

Ábrahámné Tallér, Erzsébet: Speech and pronunciation development with games

Az írás szerzőjéről

Ábrahámné Tallér Erzsébet

óvodapedagógus, Szent József Katolikus Általános Iskola és Óvoda Lomb Utcai Tagóvoda, Kiskunhalas
krajci66[kukac]gmail.com